

การจัดการที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกิน : กรณีศึกษา ตำบลพีชอุดม อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี¹

ดรณศักดิ์ ตติยะลาภะ^{2*} เจด็จ คชฤทธิ์³

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัย ‘ศึกษาการสร้างตัวแบบการจัดการที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกิน ตำบลพีชอุดม อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี’ มีวัตถุประสงค์เฉพาะบทความ ดังนี้ 1) เพื่อศึกษาภูมิหลังและสภาพปัญหาที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกินของชุมชนตำบลพีชอุดม อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี 2) เพื่อศึกษาการจัดการที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกินด้วยตนเองของชุมชนตำบลพีชอุดม อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี ใช้วิธีเก็บรวบรวมข้อมูล 4 วิธี คือ 1) การรวบรวมและทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง 2) การสังเกตการณ์ภาคสนาม 3) การสัมภาษณ์เชิงลึก และ 4) การจัดเวทีประชาคม ผลการศึกษา พบว่า ชุมชนตำบลพีชอุดม อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี ประสบปัญหาเรื่องที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกินมาตั้งแต่ยุคเริ่มแรกของประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ราว รัชกาลที่ 5 คือ กรรมสิทธิ์ที่ดินบริเวณนี้ ส่วนใหญ่เป็นของเจ้านายเชื้อพระวงศ์ พ่อค้าหรือนายทุน เกษตรกรไม่สามารถครอบครองกรรมสิทธิ์ที่ดินได้เพราะมีราคาสูง ปัจจุบันเกษตรกรก็ยังเผชิญกับปัญหาขาดแคลนที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัยอยู่ โดยรวมแล้ว มีหมู่บ้านที่ประสบปัญหาทั้งสิ้น 9 หมู่บ้าน จำนวนผู้เดือดร้อน รวม 873 ราย ในด้านการจัดการที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกินนั้น พบว่า ชุมชนอาศัยการทำงานแบบรวมกลุ่ม มีแกนนำและคณะกรรมการดำเนินงานอย่างชัดเจนและเป็นรูปธรรม สอดประสานกับนโยบายภาครัฐ เปิดรับความช่วยเหลือสนับสนุนจากองค์กรภาคีเครือข่ายทั้งภายในและภายนอก มีกระบวนการทำงานอย่างเป็นระบบระเบียบ มีขั้นตอน เริ่มจากร่วมกันก่อตั้งเป็นกองทุนสวัสดิการชุมชน แล้วขับเคลื่อนผ่านการดำเนินงานของสภาองค์กรชุมชน ผลักดันโครงการที่ดินที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกิน จนสามารถจัดตั้งกองทุนที่ดิน และการรวบรวมสมาชิกจดทะเบียนเป็นสหกรณ์เคหสถาน จำกัด เพื่อดำเนินการแก้ไขปัญหาด้วยตนเองอย่างยั่งยืนจากความร่วมมือของสมาชิกในชุมชน

คำสำคัญ : การจัดการ, ที่อยู่อาศัย, ที่ดินทำกิน, จังหวัดปทุมธานี

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัย ‘ศึกษาการสร้างตัวแบบการจัดการที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกิน ตำบลพีชอุดม อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี’

² อาจารย์ประจำหลักสูตรสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์

³ นักวิชาการอิสระและอาจารย์พิเศษ มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์

*ผู้นิพนธ์หลัก e-mail : nanpha76@hotmail.com

LIVING AND ARABLE LAND MANAGEMENT: THE CASE STUDY OF PHUETUDOM SUBDISTRICT, LAMLUKKA DISTRICT, PATHUMTHANI PROVINCE¹

Darunsuk Tatiyalapha^{2*} Chaded Khotcharit³

Abstract

This article was part of the research project ‘the search for model on living and arable land Phuetudom subdistrict, Lamlukka District, Pathumthani Province. The specific objectives of this article were 1) to study background and problems related to living and arable land of Phuetudom subdistrict, Lamlukka District, Pathumthani Province 2) to study community’s self-management on living and arable land in Phuetudom subdistrict, Lamlukka District, Pathumthani Province. Data were collected by 4 methods 1) reviewing of related literatures 2) field observation 3) in-depth interviewing and 4) organizing the community meeting. The research found that the community of Phuetudom subdistrict, Lamlukka District, Pathumthani Province have experienced the problems related to living and arable land since the time of the King Rama V, the problem was that most of the land belonged to the members of the royal family, merchant, or capitalist, therefore the agriculturalist could not own the lands because they were too expensive. In present, agriculturalists are still experiencing shortage of arable and living lands. In the overall aspect, there are 9 villages that are experiencing problem, the total people who were affected by this problem were 873. Regarding the management of living and arable land, communities relied on group working, with leader and operating commission that is clearly and concretely defined. By this mechanism, they can act along the public policy and accept helps and supports from networks, both internal and external ones, establish their working processes. These processes start with the foundation of community’s welfare fund, then operate it through the community council, propose projects related to living and arable land until they can found the land fund and can call together the members to found “the Habitat Co-op Limited” in order to solve problem for themselves sustainably, through community’s collaboration.

Keywords : Management, Living Land, Arable Land, Phathumthani Province

¹ This article is part of a research project. Study on the management of residential and commercial land in Lam Soon Sub-district, Lamlukka District, Pathumthani Province.

² Lecturer in Developmental Social Sciences, Valaya Alongkorn Rajabhat University under the Royal Patronage

³ Independent scholars and special lecturers, Valaya Alongkorn Rajabhat University under the Royal Patronage

*Corresponding author, e-mail : nanpha76@hotmail.com

บทนำ

การพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในหลายภาคส่วน สำหรับในภาคเกษตรกรรม อาจกล่าวได้ว่า การพัฒนาตามแผนดังกล่าว ก่อให้เกิดการผนวกรวมผลผลิตและการแลกเปลี่ยนสินค้าทางการเกษตรให้เข้าเป็นส่วนหนึ่งของระบบทุนนิยมโลก หากพิจารณาแม้ว่าประเทศไทยจะมีพัฒนาการทางเศรษฐกิจภายใต้ระบบทุนนิยมโลกมาช้านาน แต่ประเทศไทยก็ยังไม่สามารถเลื่อนตนเองจากประเทศที่อยู่ในฐานะทุนนิยมรอบนอกไปสู่การเป็นประเทศทุนนิยมศูนย์กลางหรือเขตแกนนำได้ อีกทั้งยังต้องเผชิญกับภาวะวิกฤติเศรษฐกิจอยู่เนืองๆ ซึ่งขยายหยั่งรากลึกกลงไปถึงการล่มสลายทางเศรษฐกิจของครัวเรือน ประชาชนระดับรากหญ้าต้องปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต (เจตน์ คชฤทธิ์, 2552 : 74) วิธีการผลิตแบบดั้งเดิมจากการผลิตเพื่อเลี้ยงชีพมาเป็นการผลิตเพื่อจำหน่าย ซึ่งต้องอาศัยปัจจัยการผลิตทั้งทางด้านทุนที่ดิน แรงงาน และเครื่องจักรกล สำหรับเกษตรกรไทยนั้น นับเนื่องมาจากอดีตจนถึงปัจจุบันยังประสบปัญหาขาดแคลนปัจจัยการผลิตทุกประเภท ยิ่งโดยเฉพาะทุนและที่ดิน ถือเป็นปัญหาในเชิงโครงสร้างที่สั่งสมมายาวนาน

ปัญหาที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกินเป็นหนึ่งในปัญหาสำคัญ ถือเป็นวาระเร่งด่วนแห่งชาติของรัฐบาลเกือบทุกสมัย กระนั้นสถานการณ์ของปัญหาก็กังไม่ได้รับการแก้ไขให้คลี่คลายไปได้โดยสิ้นเชิง ดังสังเกตได้จากการรวมตัวกันเป็นขบวนการเคลื่อนไหวจากภาคประชาชน โดยเฉพาะเกษตรกรผู้ประสบปัญหาขาดแคลนที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกิน ผู้สูญเสียกรรมสิทธิ์ที่ดินให้แก่นายทุน ได้พยายามรวมตัวกันต่อร้องเรียกร้องให้รัฐบาลแก้ไขปัญหานี้อย่างจริงจัง เป็นรูปธรรมมากขึ้น บางกลุ่มเมื่อรวมตัวกันแล้วยังพัฒนาขีดความสามารถของกลุ่มไปสู่การบริหารจัดการปัญหาด้วยตนเอง โดยไม่พึ่งรื้อกระบวนการช่วยเหลือจากภาครัฐ อย่างไรก็ตาม ปัญหาต่างๆ ก็ยังไม่สามารถแก้ไขให้สำเร็จลุล่วงไปได้โดยง่าย อีกทั้งสถานการณ์ของปัญหาก็ยิ่งทวีความซับซ้อนและรุนแรงมากขึ้นด้วย

อาจกล่าวได้ว่า ปัญหาเรื่องที่ดินในทุกมิติเป็นโจทย์ที่ค่อนข้างยากสำหรับรัฐบาล แม้จะมีความพยายาม มุ่งมั่นที่จะแก้ไขปัญหาให้สำเร็จ กำหนดนโยบาย หลักเกณฑ์ วิธีการที่แตกต่างหลากหลายเพื่อให้ครอบคลุมกับปัญหา แต่ในเชิงหลักการแล้ว การแก้ไขปัญหาส่วนใหญ่เป็นไปในทิศทางเดียวกันเสมอ คือ รัฐบาลพุ่งเป้าการแก้ปัญหาไปที่การจัดสรรที่ดินให้แก่เกษตรกรและผู้ยากไร้ ทั้งรูปแบบการให้เอกสารสิทธิ์ที่ดินแบบพิเศษ การให้สิทธิการใช้ที่ดินแบบมีเงื่อนไข เช่น สปก. สทก. การให้สิทธิเช่าที่ดินราคาถูก หรือการให้เช่าซื้อและผ่อนส่งระยะยาว ทั้งนี้โดยนำที่ดินของรัฐทั้งที่เป็นป่าสงวนเสื่อมโทรม ที่ราชพัสดุ ที่สาธารณประโยชน์มาจัดสรรให้แก่เกษตรกร แต่ถึงกระนั้นก็ยากที่ภาครัฐจะสามารถเข้าไปจัดการแก้ไขปัญหาได้อย่างเบ็ดเสร็จหรือเข้าถึงต้นเหตุสำคัญของปัญหาได้อย่างชัดเจน โดยเฉพาะการกระจุกตัวของที่ดินซึ่งมีผู้ถือครองน้อยราย และผู้ถือครองนั้นเป็นนายทุน กล่าวคือ นายทุนยังคงเป็นเจ้าของที่ดิน ในขณะที่เกษตรกรยังคงตกเป็นผู้เช่าหรือแรงงานรับจ้างในที่ดินเฉกเช่นที่เคยเป็นมา เป็นที่น่าสังเกตว่า แนวทางการแก้ปัญหาของรัฐบาลพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา เป็นนายกรัฐมนตรี ยังคงมีทิศทางแก้ไขปัญหามาต่างจากเดิมมากนัก ดังปรากฏข่าวเผยแพร่ในหนังสือพิมพ์สยามรัฐ เมื่อวันที่ 10 พ.ย. 2557 รายงานผลการประชุมของคณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติครั้งที่ 1 ซึ่งมีนายกรัฐมนตรีเป็นประธาน มีมติแต่งตั้งอนุกรรมการแก้ไขปัญหาดิน 3 ด้าน ได้แก่ 1.อนุกรรมการจัดหาที่ดิน ที่มีรัฐมนตรีว่าการกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นประธาน มีหน้าที่จัดหาที่ดินให้คนยากจนทำกิน 2. อนุกรรมการจัดที่ดิน ที่มีรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยเป็นประธาน มีหน้าที่จัดคนลงพื้นที่หลังจากคณะที่ 1 จัดหาพื้นที่แล้ว 3. อนุกรรมการส่งเสริมพัฒนาอาชีพ มีรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์เป็นประธาน มีหน้าที่ในการพิจารณาว่าพื้นที่ใดควรจะทำอาชีพอะไรจึงจะเหมาะสม และทำหน้าที่จัดระบบการใช้ประโยชน์ที่ดิน โดยจะไม่มอบให้เป็นสิทธิรายบุคคล แต่จะมีการจัดหาระบบใหม่ เช่น การใช้ระบบสหกรณ์หรือ

ระบบอื่นจะเห็นได้ว่ารูปแบบการแก้ปัญหาการถือครองที่ดินที่ผ่านมาของสังคมไทย ยังไม่สามารถก้าวข้ามการปฏิรูปที่ดินด้วยวิธีดำเนินการนำที่ดินมาจัดสรรให้แก่เกษตรกรบางกลุ่มบางพื้นที่ ซึ่งมีความยากไร้และมีปัญหาเร่งด่วนเท่านั้น (อารีวรรณ คุณันเทียะ, 2557 : 1) อีกทั้งในทางปฏิบัติ การดำเนินงานตามขั้นตอนของภาครัฐที่มีระเบียบขั้นตอนมาก อาจทำให้การสนองนโยบายไม่เป็นไปอย่างรวดเร็วและทันทั่วถึงที่ ส่งผลให้ขบวนการแก้ไข ปัญหาของประชาชน โดยประชาชน เพื่อประชาชนเอง จึงค่อยๆ ก่อตัว เรียนรู้ และพัฒนารูปแบบของกลุ่ม ตลอดจนวิธีการจัดการปัญหาด้วยตนเองมากขึ้น ซึ่งรัฐบาลควรให้ความสนใจ ใส่ใจ และพิจารณาให้การสนับสนุน ตามความเหมาะสม

กล่าวเฉพาะจังหวัดปทุมธานี เป็นพื้นที่ขยายตัวของกรุงเทพมหานครทางด้านแกนเหนือ ซึ่งต้องเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงหลายมิติ จากอดีตที่เป็นจังหวัดพื้นที่สำคัญทางด้านการเกษตร ต้องปรับตัวมาเป็นจังหวัดที่มีพื้นที่เพื่อรองรับการเจริญเติบโตทางด้านอุตสาหกรรมการผลิต ทั้งนี้เพราะผลกระทบจากการขยายตัวอย่างรวดเร็วของกรุงเทพมหานครและเมืองปริมณฑลทั้งในด้านเศรษฐกิจและการคมนาคม หากพิจารณาจังหวัดปทุมธานี ในช่วงเวลาปี พ.ศ.2532-2550 มีการเปลี่ยนแปลงของจำนวนโรงงานเพิ่มขึ้น กล่าวคือ จากปี พ.ศ. 2532 มีจำนวนโรงงาน 706 โรงงาน และเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ทุกปี จวบจนปี พ.ศ.2550 มีจำนวนถึง 2,558 โรงงาน เฉลี่ยร้อยละ 15.02 ต่อปี และมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้พื้นที่เกษตรกรรมลดลง (พลิกวิถี ชาวนาจากข้านายเงินตำบลพิชอุดมสู่นายตนเอง, ม.ป.ป. : ไม่ปรากฏเลขหน้า)

ตำบลพิชอุดม อำเภอลำลูกกา เป็นส่วนหนึ่งของจังหวัดปทุมธานี สภาพโดยทั่วไปเป็นพื้นที่ทำการเกษตร มีความอุดมสมบูรณ์ทางด้านทรัพยากร เกษตรกรส่วนใหญ่ทำนาข้าว เฉลี่ยปีละ 2 ครั้ง ส่วนที่ทำนาบัว มีทั้งบัวสายและบัวประดับ สำหรับเกษตรกรที่ทำอะไรทำสวน นอกจากการเพาะปลูกพืชเชิงเดี่ยวแล้ว ยังมีการเพาะปลูกแบบไร่นาสวนผสมด้วย พืชที่ปลูก เช่น กล้าย ทุเรียน ผักสวนครัว เห็ดชนิดต่างๆ นอกจากนี้ยังพบว่ามี การทำไร่น้ำด้วย ส่วนในด้านปศุสัตว์ พบการเลี้ยงวัว เลี้ยงปลา เลี้ยงไก่ เป็นต้น (พลิกวิถีชาวนาจากข้านายเงิน ตำบลพิชอุดมสู่นายตนเอง,ม.ป.ป. : ไม่ปรากฏเลขหน้า) เมื่อสำรวจถึงสภาพปัญหาหลักในพื้นที่ตำบลพิชอุดม พบว่า ประชากรส่วนใหญ่เช่าที่ดินจากนายทุน ทั้งสำหรับทำกินและที่อยู่อาศัย การพัฒนาด้านต่างๆ ของตำบล ยังต้องการแรงสนับสนุนจากหน่วยงานต่างๆ เพื่อให้มีความโดดเด่น ชัดเจน และเข้มแข็งมากขึ้น ประชาชนขาดกำลังใจ ไม่สามารถต่อยอดการพัฒนาด้านอื่นๆ ได้ เนื่องจากต้องพะวงอยู่กับการไม่มีที่ดินเป็นของตนเอง ประกอบกับมีฐานะยากจนและต้องเสียค่าเช่าที่ดินให้แก่นายทุน (โครงการที่ดินที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกินตำบลพิชอุดม, ม.ป.ป. : ไม่ปรากฏเลขหน้า)

จากปัญหาการขาดแคลนที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัยนี้ ก่อให้เกิดการรวมตัวของเกษตรกรและผู้ประสบปัญหาดังกล่าว เพื่อต่อสู้ดิ้นรนในการจัดการและแก้ไขปัญหาด้วยตนเองมาตามลำดับ โดยมีผู้นำชุมชนที่สำคัญในการขับเคลื่อนจำนวนมาก เช่น นายรัตนม แหสมทุร นางสุภาพ สิงห์สัตย์ และนางสาววิลาภา ผลเจริญ เป็นต้น การขับเคลื่อนดังกล่าวก่อให้เกิดโครงการอันเป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตเพื่อความเป็นอยู่ที่ดีของคนในชุมชนมากขึ้น เช่น โครงการที่ดินที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกินตำบลพิชอุดม กองทุนเงินออมที่อยู่อาศัย และสหกรณ์ออมทรัพย์ที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกิน เป็นต้น

เป็นที่น่าสังเกตว่า ความพยายามดังกล่าวของผู้นำชุมชน ที่ได้รับความร่วมมือจากเกษตรกร และผู้ที่ประสบปัญหา ได้แสดงให้เห็นถึงการพยายามแก้ไขและจัดการปัญหาด้วยตนเองอย่างจริงจัง เป็นรูปธรรม และมีพัฒนาการที่เด่นชัด ในลักษณะที่เรียกได้ว่า “ปัญหาตนเอง แก้ไขโดยตนเอง เพื่อตนเองและชุมชน” อย่างแท้จริง สามารถนำมาศึกษาเป็นตัวแบบของการจัดการที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัยให้แก่ผู้ประสบปัญหาในลักษณะเดียวกันหรือชุมชนอื่นๆ ที่พยายามจะจัดการปัญหาตนเองและชุมชนให้สำเร็จจุดเดียวกัน สืบต่อไปได้

สำหรับบทความนี้ จะนำเสนอเนื้อหาบางส่วนจากการศึกษาค้นคว้าตามโครงการวิจัย “ศึกษากการ สร้างตัวแบบการจัดการที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกิน ตำบลพีชอุดม อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี” เพื่อตอบ คำถามประเด็นปัญหาสำคัญ 2 ประการ คือ 1) ชุมชนตำบลพีชอุดม อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี มีภูมิหลัง และสภาพปัญหาเกี่ยวกับที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกินอย่างไร 2) ชุมชนตำบลพีชอุดม อำเภอลำลูกกา จังหวัด ปทุมธานี ดำเนินการจัดการที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกินด้วยตนเองอย่างไร

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาภูมิหลังและสภาพปัญหาที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกินของชุมชนตำบลพีชอุดม อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี
2. เพื่อศึกษากการการจัดการที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกินด้วยตนเองของชุมชนตำบลพีชอุดม อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี

วิธีดำเนินการวิจัย

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งมีขั้นตอนการศึกษาค้นคว้า ดังนี้

1. ขั้นเก็บรวบรวมข้อมูล ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล 4 วิธี คือ 1) การรวบรวมและทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ หนังสือ ตำรา รายงานการวิจัย วิทยานิพนธ์ วารสารและนิตยสาร หนังสือพิมพ์ ภาพถ่าย ตลอดจนสื่ออื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับสภาพปัญหาและการจัดการที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกินในจังหวัดปทุมธานี 2) การสังเกตการณ์ภาคสนาม โดยลงพื้นที่ร่วมกิจกรรมในชุมชน พูดคุยเสวนาแรกเปลี่ยนความคิดเห็นอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ เพื่อซึมซับรับรู้ข้อมูลเชิงประจักษ์ 3) การสัมภาษณ์เชิงลึก โดยจะใช้ชุดคำถามปลายเปิดที่เกี่ยวกับประเด็นที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกินในพื้นที่ตำบลพีชอุดม อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี ทั้งนี้จะดำเนินการภายใต้บรรยากาศการสัมภาษณ์ที่เหมาะสม สร้างความรู้สึกไว้น้อยเชื่อใจและควบคุมประเด็นการสัมภาษณ์ให้อยู่ในขอบเขต สำหรับเครื่องมือที่ใช้ ประกอบไปด้วย ชุดแนวคำถามสัมภาษณ์แบบเจาะลึก เครื่องบันทึกเสียง และสมุดจดบันทึก 4) การจัดเวทีประชาคม (Focus Groups) รับฟังความคิดเห็นจากผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกิน ตำบลพีชอุดม อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี เช่น ประชาชนและสมาชิกกองทุนเงินออมที่อยู่อาศัย ผู้นำชุมชน ตัวแทนสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน ตัวแทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และตัวแทนสภาองค์กรชุมชน เป็นต้น ทั้งนี้เครื่องมือที่ใช้ ประกอบไปด้วย ชุดแนวคำถามปลายเปิด เครื่องบันทึกเสียงหรือกล้องวีดิทัศน์ และสมุดจดบันทึก

2. ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล ใช้วิธีการจัดระเบียบ ตีความ และวิเคราะห์ข้อมูลที่รวบรวมได้ โดยแบ่งขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูลเป็น 3 ขั้นตอน คือ 1) ขั้นวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการรวบรวมและทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ในขั้นตอนนี้จะวิเคราะห์ข้อมูลภายใต้กรอบความคิดที่เกี่ยวกับสภาพปัญหาการสูญเสียที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกินในจังหวัดปทุมธานี รวมถึงแนวคิด ทฤษฎีการจัดการตนเองเรื่องที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกินอย่างเชื่อมโยงสัมพันธ์กับสถานการณ์ของชุมชนตำบลพีชอุดม อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานีด้วย 2) ขั้นการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการรวบรวมข้อมูลภาคสนาม การจัดเวทีประชาคม ในขั้นตอนนี้จะวิเคราะห์ข้อมูลเชิงประจักษ์ และจากการรวบรวมความคิดเห็นของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งหน่วยงานภาครัฐ ผู้นำชุมชนที่ขับเคลื่อนการจัดการที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกิน รวมไปถึงประชาชนที่ประสบปัญหา 3) ขั้นการวิเคราะห์เชื่อมโยงและตีความข้อมูลอย่างบูรณาการ ทั้งนี้โดยมุ่งวิเคราะห์สภาพปัญหา ปรากฏการณ์ และการจัดการที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกินเพื่อถอดบทเรียนการจัดการที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกิน ตำบลพีชอุดม อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี สู่การสร้างตัวแบบการจัดการที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกินอย่างเป็นรูปธรรม

3. ขั้นสรุปผลและนำเสนอรายงาน เมื่อวิเคราะห์ข้อมูลเรียบร้อยแล้วจะนำเสนอผลด้วยวิธีการพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัย

ภูมิหลังและสภาพปัญหาที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกินของชุมชนตำบลพิชอุดม อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี ตำบลพิชอุดม เป็นตำบลในเขตการปกครองของอำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี มีอาณาเขตพื้นที่ราว 25 ตารางกิโลเมตร หรือ 18,000 ไร่ ทิศเหนือ ติดกับ ตำบลบึงคอไห อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี ทิศใต้ ติดกับ เขตหนองจอก กรุงเทพมหานคร ทิศตะวันออก ติดกับ อำเภอบางน้ำเปรี้ยว จังหวัดฉะเชิงเทรา และตำบลชุมพล อำเภอองครักษ์ จังหวัดนครนายก ด้านทิศตะวันตก ติดกับตำบลลำไทร อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี แบ่งเขตการปกครองเป็น 9 หมู่บ้าน 762 หลังคาเรือน จำนวนประชากรรวม 4,766 คน (ศูนย์ข้อมูลตำบลไทย ตำบลพิชอุดม, 2560 : ไม่ปรากฏเลขหน้า) ประชากรมีอาชีพที่หลากหลาย เช่น เกษตรกร กสิกร แรงงานรับจ้าง ค้าขาย รับราชการ ฯลฯ ส่วนใหญ่ยังคงมีวิถีชีวิตผูกพันกับการเกษตร สืบเนื่องมาแต่ครั้งบรรพชน

จากข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ครั้งที่เริ่มมีการปรับปรุงประเทศให้ทันสมัย ประเทศไทยหรือสยามประเทศในขณะนั้น ได้เริ่มมีการขยายพื้นที่ทางการเกษตร โดยเฉพาะการเพาะปลูกข้าวเพื่อส่งออกไปยังต่างประเทศ ส่งผลให้มีการปรับปรุงการใช้พื้นที่อย่างกว้างขวาง ดังตัวอย่าง พื้นที่ทุ่งหลวง ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา เดิมเป็นที่ราบลุ่มกว้างใหญ่มีสัตว์ป่าอาศัยอยู่อย่างชุกชุม จนเมื่อบริษัทเอกชนเข้ามาขอสัมปทานขุดคลองเพื่อทำนา โครงการขุดคลองในพื้นที่ทุ่งหลวงจึงถือกำเนิดขึ้น ราวปี พ.ศ. 2433-2447 โดยบริษัทรายใหญ่นาม ‘บริษัทขุดคลองแลคูนาสยาม’ ซึ่งมีเจ้านาย เชื้อพระวงศ์ ร่วมกับพ่อค้านายทุนและชาวต่างประเทศเป็นผู้ถือหุ้นใหญ่ กล่าวกันว่าดำเนินโครงการในครั้งนั้น ทำให้เกิดพื้นที่การเกษตรอันกว้างใหญ่ ซึ่งเรียกกันโดยทั่วไปว่า ‘ทุ่งรังสิต’ นอกจากนี้ ยังก่อให้เกิดคลองสำคัญขนาดใหญ่ อีก 3 สาย ได้แก่ คลองรังสิตประยูรศักดิ์ มีความกว้าง 16 เมตร ลึก 3.20 เมตร ยาว 1,324 เส้นเศษ คลองทกวาสายล่างมีความกว้าง 12 เมตร ลึก 3.20 เมตร ยาว 1,527 เส้นเศษ และคลองทกวาสายบน มีความกว้าง 12 เมตร ลึก 3.20 เมตร ยาว 977 เส้น ส่วนคลองซอยที่แยกจากคลองสายใหญ่ ยังมีจำนวนอีกไม่น้อย ราว 59 คลอง รวมเนื้อที่สองฝั่งคลองที่ต้องขุด ราว 1,337,000 ไร่ (สุนทรี อาสะวีย์, 2530 : 82-93) หากพิจารณา โครงการการขุดคลองของบริษัทขุดคลองแลคูนาสยามนั้น นอกจากจะได้คลองชลประทานเพื่อสนับสนุนการเกษตรและการคมนาคมแล้ว ยังทำให้เกิดพื้นที่ไร่นาตามมากอีกมาก กล่าวกันว่าเกิดกรรมสิทธิ์ที่ดินในเขตทุ่งรังสิต ไม่ต่ำกว่า 840,000 ไร่ แต่กรรมสิทธิ์ที่ดินส่วนใหญ่ตกเป็นของเจ้านาย เชื้อพระวงศ์ พ่อค้าหรือนายทุน เกษตรกรผู้ทำไร่ทำนาจริงๆ ไม่สามารถครอบครองกรรมสิทธิ์ในที่ดินได้ เป็นแต่เพียงผู้เช่าที่ดินเท่านั้น ในขณะที่การเช่าที่ดินเพื่อทำนา โดยทั่วไปมักปรากฏผลผลิตที่ไม่สามารถขายได้ในราคาสูง เพราะราคาผลผลิตข้าวขึ้นอยู่กับนโยบายรัฐบาลแต่ละยุคสมัย (สุบรรณ เอี่ยมวิจารณ์ 2557 : 48) ส่งผลให้ผู้เช่าที่ดินทำนาบางคนผันตัวเองไปเป็นแรงงานรับจ้างทั่วไป ทั้งนี้เพราะราคาที่ดินขายยกแปลงมีราคาสูง โดยเฉพาะพื้นที่ทำเลดีหรือที่ดินที่สามารถทำนาได้ดี ราคายิ่งขยับสูงขึ้นไปอีก ชาวนาซึ่งยากจนจึงไม่สามารถเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ที่ดินได้ การถือครองที่ดินในเขตทุ่งรังสิตนับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน แม้จะมีการเปลี่ยนมือซื้อขายกันมาหลายทอด แต่ที่ดินเกือบทั้งหมดก็ยังคงอยู่ในกรรมสิทธิ์ของเจ้าที่ดินแปลงใหญ่ บ้างเป็นนักการเมือง นักธุรกิจ หรือเชื้อสายเจ้านายเดิม โดยเฉพาะในช่วง 10-20 ปี ที่ผ่านมา ที่ดินมีราคาสูงขึ้นเรื่อย ๆ เจ้าของที่ดินจึงขายที่ดินให้แก่ักธุรกิจเพื่อทำบ้านจัดสรรและโรงงานอุตสาหกรรม เกษตรกรผู้เช่าที่ดินเดิมจึงยังต้องเผชิญกับปัญหาขาดแคลนที่ดินทำกินรวมทั้งที่อยู่อาศัย บางรายต้องกลายเป็นชาวนาเร่ร่อน บ้างต้องผันตัวไปสู่การเป็นกรรมกรรับจ้าง เป็น

ลูกจ้างแรงงานในโรงงานอุตสาหกรรมที่ถือกำเนิดขึ้นในบริเวณพื้นที่ซึ่งเคยเป็นที่ดินผืนนาเดิมนั่นเอง (สุวัฒน์ คงแป้น, 2557 : 11-14) กล่าวสำหรับปัจจุบัน ตำบลพีชอุดม อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี เป็นพื้นที่ใกล้เคียงกับคลองหกวาสายล่าง วิถีชีวิตของผู้คนจึงมีความผูกพันและสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับคลองหกวาสายล่าง ดังนั้นความเปลี่ยนแปลงใด ๆ ที่เกิดขึ้นกับบริเวณพื้นที่แห่งนี้ ย่อมส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของผู้คนโดยรอบอย่างยากที่จะหลีกเลี่ยง

จากรายงานข้อมูลตำบลพีชอุดม อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี ที่รวบรวมและนำเสนอโดยชุมชนเอง สามารถสรุปปัญหาเกี่ยวกับที่ดินได้ ดังนี้ 1) ปัญหาใหญ่และสำคัญชาวบ้าน คือ การขาดแคลนที่ดิน ทั้งที่ทำกินและที่อยู่อาศัย ไม่ว่าจะโดยการเช่าหรือการถือครองกรรมสิทธิ์ 2) ชาวบ้านมีที่อยู่อาศัยที่แออัดคับแคบ ทั้งนี้เพราะครอบครัวส่วนใหญ่ในชุมชนเป็นครอบครัวขยาย 3) ชาวบ้านได้รับผลกระทบจากนโยบายการจัดการน้ำของหน่วยงานภาครัฐ 4) ชาวบ้านได้รับผลกระทบจากการขยายตัวของโรงงานอุตสาหกรรม ทั้งเรื่องวิถีชีวิต ภูมิทัศน์ริมคลองที่ได้รับความเสียหาย มีขยะมูลฝอยและน้ำเน่าเสียในชุมชน รวมไปถึงราคาที่ดินที่ขยับตัวสูงขึ้นจนยากต่อการครอบครองกรรมสิทธิ์ โดยสรุปแล้ว ตำบลพีชอุดม มีหมู่บ้านที่ประสบปัญหาเรื่องที่ดินทั้งสิ้น 9 หมู่บ้าน จำนวนผู้เดือดร้อน รวม 873 คน (โครงการที่ดินที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกินตำบลพีชอุดม, ม.ป.ป. : ไม่ปรากฏเลขหน้า)

ตารางที่ 1 ข้อมูลหมู่บ้านที่ประสบปัญหาเรื่องที่ดิน โครงการที่ดินที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกินตำบลพีชอุดม ปี พ.ศ.2556

หมู่ที่	ชื่อหมู่บ้าน	จำนวนครัวเรือน	จำนวนผู้เดือดร้อน
1	ธนารัตน์	100	96
2	อุดมสุข	80	78
3	ศิริพัฒนา	45	42
4	อุดมพัฒนา	44	40
5	คลองสิบสาม	20	22
6	นิเทศพัฒนา	165	144
7	คลองสิบสามพัฒนา	280	270
8	สมบูรณ์พัฒนา	96	58
9	พีชอุดม	130	112
รวม		961	873

แหล่งที่มา : โครงการที่ดินที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกินตำบลพีชอุดม. (ม.ป.ป.). เอกสารอัดสำเนา. ปทุมธานี : คณะกรรมการจัดตั้งสหกรณ์ที่อยู่อาศัยที่ดินทำกินพีชอุดม.

หากพิจารณา ปัญหาที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกินในจังหวัดปทุมธานี โดยภาพรวมแล้ว นอกจากภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ที่แสดงให้เห็นถึงปัญหาที่สั่งสมเรื้อรังมายาวนาน ส่วนหนึ่งก็เป็นผลพวงมาจากการได้รับผลกระทบด้านการพัฒนาและการขยายตัวของกรุงเทพมหานคร ทั้งในทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ภาวะความเปลี่ยนแปลงอันเนื่องมาจากผลกระทบดังกล่าว นอกจากจะนำความเจริญเติบโตมาสู่จังหวัดปทุมธานี ทำให้กลายเป็นเมืองที่ทันสมัย มีห้างสรรพสินค้าและโรงงานอุตสาหกรรมจำนวนมากแล้ว อีกด้านหนึ่ง จังหวัดปทุมธานียังต้องเผชิญกับปัญหาที่มีความหลากหลายและซับซ้อนมากขึ้นด้วยเช่นกัน สำหรับปัญหาการขาดแคลนที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกิน คือปัญหาสำคัญประการหนึ่งที่หน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน รวมไปถึงภาคประชาชนที่ได้กำหนดปัญหาที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัยเป็นประเด็นสำคัญในการแก้ไขปัญหา โดยเฉพาะศูนย์ประสานงานภาคพลเมือง สถาบันพระปกเกล้า จังหวัดปทุมธานี คณะกรรมการเครือข่ายภาคประชาสังคม จังหวัดปทุมธานี ต่างพยายามแก้ไข ปรับปรุง เพื่อให้สถานการณ์ของปัญหาทุเลาเบาบางลง หรือคลี่คลายไปได้บ้างในบางชุมชนท้องถิ่น (ดรณศักดิ์ ตติยะลาภะ 2560 : 3-4)

สถานการณ์การจัดการที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกินในจังหวัดปทุมธานี หากพิจารณาจากข้อมูลโครงการบ้านมั่นคง สะท้อนให้เห็นว่า การแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกินในจังหวัดปทุมธานีนั้น ดำเนินการแบ่งประเภทที่ดินเพื่อการแก้ไขปัญหาออกเป็นส่วนๆ ทั้งนี้โดยมีบันทึกความร่วมมือ (MOU) ระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และกำหนดพื้นที่เป้าหมายสำคัญเพื่อการแก้ไขปัญหามาไว้เป็นส่วนๆ ดังนี้ คือ 1) ที่ดินกรมธนารักษ์ 2) ที่ดินการรถไฟแห่งประเทศไทย 3) ที่ดินกรมชลประทาน 4) ที่ดินสาธารณะ และ 5) ที่ดินเอกชน ทั้งนี้ครอบคลุมพื้นที่เป้าหมายทั้งเขตเมืองและชนบท เช่น รังสิต ธัญบุรี ลำลูกกา คลองหลวง คูคต บางขุน ทำโหลง และหลักหก เป็นต้น ส่วนหลักเกณฑ์พื้นที่ในการจัดการนั้น แบ่งเป็น 2 ส่วน คือ พื้นที่ขยายและพื้นที่รูปธรรม สำหรับพื้นที่ขยายสามารถแยกออกได้อีก 2 เกษ คือ พื้นที่เริ่มต้นและพื้นที่พัฒนา ในส่วนของพื้นที่เริ่มต้นมีหลักเกณฑ์พื้นที่ว่าต้องเป็นตำบลที่มีความเดือดร้อนเรื่องปัญหาที่ดินทำกิน ซึ่งมีกลุ่มผู้เดือดร้อนชัดเจนและเป็นพื้นที่ใหม่ ไม่เคยได้รับอนุมัติงบประมาณสนับสนุนใดๆ มาก่อน ด้านพื้นที่พัฒนานั้นมีหลักเกณฑ์พื้นที่ว่า ต้องเป็นพื้นที่ที่มีความเดือดร้อนเรื่องปัญหาที่ดินทำกินซึ่งเคยมีการดำเนินงานแก้ไขปัญหภายในพื้นที่มาแล้วและต้องมีคณะทำงานที่ชัดเจนที่ต้องการจะดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง จนเกิดเป็นแผนพัฒนาในระดับตำบล สำหรับพื้นที่ในการจัดการประเภทพื้นที่รูปธรรมมีหลักเกณฑ์พื้นที่ว่า ต้องเป็นพื้นที่ตำบลที่มีแผนเสนอการแก้ไขปัญหาดินทำกินอย่างเป็นรูปธรรมและครอบคลุมถึงการแก้ไขปัญหาคความเดือดร้อนในทุกด้านของพื้นที่ จะเห็นได้ว่า ภายใต้โครงการบ้านมั่นคงนั้น เน้นการสนับสนุนและส่งเสริมให้ประชาชนหรือชุมชนมีโอกาสจัดการปัญหาของตนเอง หรือมีส่วนร่วมในการดำเนินการมากขึ้น ปลูกฝังอุดมการณ์ ‘คนจนเป็นส่วนหนึ่งของเมือง ชาวบ้านเป็นเจ้าของโครงการ ปฏิบัติการใช้ที่ดินโดยชุมชน และชุมชนลุกขึ้นมาจัดการตนเอง’ โดยสร้างการมีจิตสำนึกในการแก้ไขปัญหา การมีกลไกและแกนนำที่จะขับเคลื่อนงานในทุกระดับ พัฒนาศักยภาพแกนนำเพื่อสร้างสรรค์ประเด็นงานอันมีผลต่อการยกระดับองค์กรหรือชุมชน (สาขาวิชาการผังเมืองคณะสถาปัตยกรรมและการผังเมือง มหาวิทยาลัยรังสิต และสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) 2556 : ไม่ปรากฏเลขหน้า)

สำหรับแนวคิดเป้าหมายการจัดการที่ดินโดยชุมชนในบริบทพื้นที่จังหวัดปทุมธานีนั้น มุ่งเน้นหลักการสำคัญ 4 ประเด็น คือ 1) สร้างความมั่นคงในที่ดินอย่างเป็นธรรม 2) จัดการที่ดินให้มีความยั่งยืน 3) เน้นระบบการบริหารจัดการที่ดินรวม และ 4) จัดการที่ดินให้เป็นปัจจัยการผลิตที่มีคุณค่า ทั้งนี้โดยอาศัยแนวคิดย่อยหรือกลไกสนับสนุนกระตุ้นเตือนให้สามารถดำเนินงานได้ตรงตามเป้าหมายที่วางไว้ คือ ให้คนในตำบลมีสิทธิจัดการที่ดินร่วมกันแบบเท่าเทียม สามารถโอนกรรมสิทธิ์ที่ดินให้แก่คนในครอบครัวได้ พยายามสนับสนุนการปฏิรูปกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับที่ดินที่ไม่เป็นธรรมกับชุมชน สร้างจิตสำนึกความหวงแหนที่ดิน มุ่งการจัดการ

ทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า สร้างสัมมาอาชีพและรายได้ ใช้โฉนดชุมชนร่วมในการจัดสรรที่ดิน วางแผนพัฒนาหรือฝัง
ตำบลด่วนกับท้องถิ่น ทำประโยชน์ในที่ดินให้มีคุณค่ามากกว่ามูลค่า สนับสนุนปัจจัยการผลิตหรือทุนสำหรับการ
ดำรงชีวิตแก่ชาวบ้าน (สาขาวิชาการผังเมืองคณะสถาปัตยกรรมและการผังเมืองมหาวิทยาลัยรังสิต และสถาบัน
พัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) 2556 : ไม่ปรากฏเลขหน้า) จากภูมิหลังและสภาพปัญหาที่อยู่อาศัยและ
ที่ดินทำกินของชุมชนตำบลพิชอุดม อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี ผนวกกับการแนวคิดและพลังสนับสนุนจาก
หน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง จึงส่งผลให้เกิดการรวมกลุ่มภายในชุมชน มีสมาชิก และแกนนำ ร่วมเป็นคณะทำงาน
ขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาและจัดการเรื่องที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกินด้วยตนเอง อย่างเป็นระบบและยั่งยืนตามมา
**การจัดการที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกินด้วยตนเองของชุมชนตำบลพิชอุดม อำเภอลำลูกกา จังหวัด
ปทุมธานี**

การรวมกลุ่มเพื่อแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกินของชาวบ้านตำบลพิชอุดม อำเภอลำ
ลูกกา จังหวัดปทุมธานี เริ่มก่อตัวขึ้นราว ปี พ.ศ. 2532 ในครั้งนั้นแม้จะเป็นเพียงการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า ไม่
ครอบคลุมผู้ที่ได้รับความเดือดร้อนทั้งหมด ทั้งยังไม่มีกระบวนการและคณะทำงานที่เป็นระบบต่อเนื่อง แต่ก็ถือ
ได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการพยายามแก้ไขปัญหาด้วยตนเองในระดับชุมชน

รันทม แหสมุท (2560) แกนนำคนสำคัญ ผู้ริเริ่มและร่วมขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยและ
ที่ดินทำกินของชาวบ้านตำบลพิชอุดม กล่าวว่า หลังจากที่ได้มีการจัดตั้งกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลพิชอุดม
โดยความสนับสนุนจากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) เมื่อ ปี พ.ศ. 2550 และขยายความร่วมมือ
ไปยังกลุ่มและองค์กรต่างๆ ในชุมชน จนสามารถจัดตั้งเป็นสภาองค์กรชุมชนตำบลพิชอุดม ในปี พ.ศ. 2553 ได้
แล้ว จึงเริ่มขับเคลื่อนขบวนการแก้ไขปัญหาเรื่องที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัยอย่างเป็นระบบมากขึ้น โดยเริ่มจาก
การทำโครงการเสนอขอรับการสนับสนุนงบประมาณในการจัดทำแผนพัฒนาตำบล มีการสำรวจรวบรวมข้อมูล
ตำบล และสานต่อข้อมูลจนเกิดเป็น ‘โครงการที่ดินที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกินตำบลพิชอุดม’ ขึ้น ในปี พ.ศ. 2554
ครั้งนั้นได้รับงบประมาณสนับสนุน จากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) จำนวน 200,000 บาท และได้
มีการจัดตั้งคณะกรรมการที่ดินขึ้นมา ประกอบด้วยตัวแทนผู้ที่ได้รับความเดือดร้อนจากหมู่บ้านต่างๆ รวม 15 คน
หลังจากนั้นจึงทำงานขับเคลื่อนแก้ไขปัญหาโดยขยายความร่วมมือเชื่อมโยงกับหน่วยงานภาคีภายนอกมา
ตามลำดับ

ในปี พ.ศ. 2555 คณะกรรมการโครงการที่ดินที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกินตำบลพิชอุดม ได้ผลักดันให้
มีการจัดตั้ง ‘กองทุนที่ดิน’ ขึ้น มีเป้าหมายเพื่อระดมทุนซื้อที่ดินสำหรับจัดเป็นที่อยู่อาศัยให้แก่สมาชิกที่ร่วม
โครงการ ทั้งนี้สมาชิกต้องออมเงินเข้ากองทุนรายละ 1,040 บาท ต่อเดือน โดยแยกเป็นค่าออมเข้ากองทุนที่ดิน
จำนวน 1,000 บาท และอีก จำนวน 40 บาท เป็นค่าบริการจัดการ ซึ่งแต่ละหมู่บ้านจะมีคณะกรรมการจัดเก็บ
และดูแลเงิน แยกบัญชีเป็นรายหมู่บ้าน สำหรับสมาชิกผู้เข้าร่วมโครงการนั้น ต้องมีคุณสมบัติ ดังนี้ 1) ลงทะเบียน
เป็นผู้เดือดร้อนเรื่องที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกิน 2) เป็นผู้ที่ไม่มียุทธินที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกินเป็นของตนเอง 3)
เป็นผู้เช่าที่ดินเอกชนอยู่ 4) เป็นผู้ที่อาศัยญาติพี่น้องหรือเพื่อนอยู่ 5) เป็นครอบครัวที่มีสมาชิกมาก มีที่อยู่อาศัย
แออัด คับแคบ 6) เป็นผู้อยู่อาศัยในตำบลพิชอุดมจริง (โครงการที่ดินที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกินตำบลพิชอุดม,
ม.ป.ป. : ไม่ปรากฏเลขหน้า)

หากพิจารณา กระบวนการทำงานของกลุ่มผู้ประสบปัญหาเรื่องที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกินตำบลพิช
อุดม จนสามารถรวมตัวเป็นกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลพิชอุดม ขับเคลื่อนผ่านสภาองค์กรชุมชนตำบลพิชอุดม
เกิดโครงการที่ดินที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกินตำบลพิชอุดม จนสามารถจัดตั้งกองทุนที่ดินได้นั้น สมาชิก แกนนำ
และคณะกรรมการโครงการ ต้องร่วมกันทำงานอย่างเป็นระบบ มีขั้นตอน และสอดคล้องประสานกับนโยบายภาครัฐ

พร้อมทั้งยังต้องประสานความร่วมมือจากองค์กรภาคีเครือข่ายภายนอก การทำงานจึงจะสามารถเป็นรูปธรรมขึ้นได้ ทั้งนี้โดยอาศัยแนวทางและหลักการทำงานตามกระบวนการ บันได 9 ขั้น กล่าวโดยสรุป คือ 1) รวมกลุ่มหาสมาชิก 2) ลงพื้นที่ชี้แจงสร้างความเข้าใจ 3) สืบค้นจัดเก็บข้อมูลหมู่บ้าน 4) จัดทำแผนที่ทำมือหมู่บ้าน 5) วิเคราะห์ข้อมูลหมู่บ้าน 6) นำข้อมูลเข้าระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ (GPS/GIS) 7) จัดทำผังวิเคราะห์ข้อมูลตำบล 8) ร่วมวางแผนพัฒนาตำบล และ 9) นำแผนสู่การปฏิบัติ (โครงการที่ดินที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกินตำบลพิชอุดม, ม.ป.ป. : ไม่ปรากฏเลขหน้า)

ภาพที่ 1 หลักการทำงานตามขั้นตอนกระบวนการ ‘บันได 9 ขั้น’

ก้าวอย่างสำคัญต่อมาของการแก้ไขปัญหาเรื่องที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกินด้วยตนเองของชุมชนตำบลพิชอุดม คือ การรวบรวมสมาชิกจดทะเบียนเป็นสหกรณ์เคหสถาน จำกัด เพื่อดำเนินการเรื่องขอใช้สิทธิซื้อที่ดิน รวมทั้งขอรับงบประมาณสนับสนุนค่าก่อสร้างสาธารณูปโภคจากองค์กรต่างๆ ทั้งนี้ในระยะแรกวางโครงการจัดซื้อที่ดินแปลงที่มีเนื้อที่ 25 ไร่ เป็นเบื้องต้นก่อน เพื่อบริการแก้ไขปัญหาให้แก่สมาชิกก่อนจำนวน 100 ราย โดยจะจัดสรรที่ดินให้รายละ 100 ตารางวา สมาชิกจะต้องผ่อนชำระค่าที่ดินพร้อมดอกเบี้ยอัตราร้อยละ 6 บาท ต่อปี หรืออัตราเดือนละ 1,600 บาท ในระยะเวลาผ่อนชำระ 15 ปี (สุวัฒน์ คงแป้น, 2557 : 25) สำหรับในขั้นตอนการจดทะเบียนเป็นสหกรณ์เคหสถาน จำกัด นั้น สำนักงานส่งเสริมสหกรณ์จังหวัดปทุมธานี ได้เข้ามาช่วยเหลือถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับการจัดตั้งสหกรณ์ จนทำให้ชาวบ้านในชุมชนตำบลพิชอุดมมีแนวทางในการดำเนินงานเพื่อจดทะเบียนเป็นสหกรณ์เคหสถาน จำกัด อย่างเป็นขั้นเป็นตอนตามระเบียบแบบแผน ได้ กล่าวคือ 1) ติดต่อประสานงานแจ้งข่าวสารและขอความร่วมมือ 2) จัดประชุมผู้มีความประสงค์เข้าเป็นสมาชิกสหกรณ์ 3) ดำเนินการจดทะเบียนสหกรณ์ 4) จัดประชุมคณะผู้จัดตั้งสหกรณ์ 5) ประชุมผู้ซึ่งจะเป็นสมาชิก

สหกรณ์ และ 6) ยื่นเรื่องขอจดทะเบียนสหกรณ์ (โครงการที่ดินที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกินตำบลพิชอุดม, ม.ป.ป. : ไม่ปรากฏเลขหน้า)

กล่าวได้ว่า การจัดการที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกินของชุมชนตำบลพิชอุดม อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี เป็นการจัดการปัญหาด้วยตนเอง โดยอาศัยการรวมกลุ่ม มีแกนนำและคณะกรรมการดำเนินงานต่างๆ อย่างเป็นรูปธรรม เพื่อร่วมกันการแก้ไขปัญหาอย่างจริงจัง ภายใต้การช่วยเหลือสนับสนุนด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นเรื่ององค์ความรู้หรืองบประมาณ จากองค์กรภาคีเครือข่ายทั้งภายในและภายนอกชุมชน ทั้งนี้โดยมีการทำงานอย่างมีระบบ ระเบียบ กระบวนการที่เป็นขั้นเป็นตอน สามารถผลักดันให้การแก้ไขปัญหาที่มีพัฒนาการ และคลี่คลายมาตามลำดับ

สรุปและอภิปรายผล

ชุมชนตำบลพิชอุดม อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี ประสบปัญหาเรื่องที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกินมานานนับตั้งแต่ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ที่เริ่มมีการขยายพื้นที่ทางการเกษตร ในสมัยรัชกาลที่ 5 โดย ‘บริษัทชุดคลองแลคนาสยาม’ ได้ดำเนินโครงการชุดคลองในพื้นที่ทุ่งหลวง ผังตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา หรือที่เรียกโดยทั่วกันว่า ‘ทุ่งรังสิต’ ราวปี พ.ศ. 2433-2447 ผลจากการชุดคลองก่อให้เกิดกรรมสิทธิ์ในที่ดินราว 840,000 ไร่ แต่กรรมสิทธิ์ที่ดินส่วนใหญ่ตกเป็นของเจ้านาย เชื้อพระวงศ์ พ่อค้าหรือนายทุน ส่วนเกษตรกรไม่สามารถครอบครองกรรมสิทธิ์ได้ ทั้งนี้เพราะราคาที่ดินขายยกแปลงมีราคาสูง แม้ปัจจุบันที่ดินจะมีการเปลี่ยนมือซื้อขายกันมาหลายทอด แต่กรรมสิทธิ์ส่วนใหญ่ก็ยังตกอยู่ในมือของเจ้าที่ดินแปลงใหญ่ ประกอบกับที่ดินมีราคาสูงขึ้นเรื่อยๆ เจ้าของที่ดินบางรายจึงขายที่ดินให้แก่กักธุรกิจ เพื่อทำบ้านจัดสรรและโรงงานอุตสาหกรรม เกษตรกรจึงยังต้องเผชิญกับปัญหาขาดแคลนที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัยมากขึ้น จากรายงานสรุปข้อมูลตำบลพิชอุดม เกี่ยวกับสถานการณ์ปัญหาเรื่องที่ดิน ผลปรากฏว่า 1) ปัญหาใหญ่และสำคัญของชาวบ้านคือการขาดแคลนที่ทำกินและที่อยู่อาศัย ไม่ว่าจะโดยการเช่าหรือการถือครองกรรมสิทธิ์ 2) ชาวบ้านมีที่อยู่อาศัยแออัดคับแคบ ทั้งนี้เพราะครอบครัวส่วนใหญ่เป็นครอบครัวขยาย 3) ชาวบ้านได้รับผลกระทบจากนโยบายการจัดการน้ำของหน่วยงานภาครัฐ และ 4) ชาวบ้านได้รับผลกระทบจากการขยายตัวของโรงงานอุตสาหกรรม ทั้งเรื่องวิถีชีวิต ภูมิทัศน์ริมคลองที่ได้รับความเสียหาย มีขยะมูลฝอยและน้ำเน่าเสียในชุมชน รวมไปถึงราคาที่ดินที่ขยับตัวสูงขึ้นจนยากต่อการครอบครองกรรมสิทธิ์ โดยสรุปแล้ว หมู่บ้านที่ประสบปัญหาเรื่องที่ดินมีทั้งสิ้น 9 หมู่บ้าน ผู้เดือดร้อนมีจำนวน รวม 873 คน

สำหรับ การจัดการที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกินตำบลพิชอุดม อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี นั้น ชุมชนอาศัยการทำงานแบบรวมกลุ่ม มีแกนนำและคณะกรรมการดำเนินงานด้านต่างๆ อย่างชัดเจนและเป็นรูปธรรม สอดประสานกับนโยบายภาครัฐ เปิดรับความช่วยเหลือสนับสนุนจากองค์กรภาคีเครือข่ายภายในและภายนอกชุมชน ทั้งในเรื่ององค์ความรู้และงบประมาณ ทั้งนี้โดยมีกระบวนการทำงานอย่างเป็นระบบระเบียบ มีขั้นตอน สามารถรวมกันเป็นกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลพิชอุดม และขับเคลื่อนต่อการดำเนินงานของสภาองค์กรชุมชนตำบลพิชอุดม เกิดโครงการที่ดินที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกินตำบลพิชอุดม จนสามารถจัดตั้งกองทุนที่ดิน และการรวบรวมสมาชิกจดทะเบียนเป็นสหกรณ์เคหสถาน จำกัด เพื่อดำเนินการแก้ไขปัญหาด้วยตนเองจากการร่วมมือของชุมชนอย่างยั่งยืนต่อไปในอนาคต

อย่างไรก็ตาม จากสภาพปัญหาและการดำเนินการแก้ไขเรื่องที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกินนี้ แม้จะดูราวกับว่าประสบความสำเร็จ สามารถทุเลาเบาบาง ความเดือดร้อนทุกข์ยากลงไปได้ ด้วยความร่วมมือร่วมใจของเหล่าสมาชิกในชุมชน ภายใต้การทำงานอย่างเป็นระบบระเบียบ และมีกระบวนการที่ชัดเจน แต่หาก

พิจารณาในเชิงระยะเวลา จะเห็นได้ว่าการต่อสู้ดิ้นรนแก้ไขปัญหาดตนเอง โดยตนเอง และเพื่อตนเองของเหล่าสมาชิกผู้ได้รับความเดือดร้อน ในชุมชนตำบลพิชอุดม อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี นี้ ใช้ระยะเวลาในการดำเนินการค่อนข้างยาวนาน ราว 3 ทศวรรษ นับจากเริ่มมีการรวมกลุ่มเพื่อแก้ไขปัญหา ราว ปี พ.ศ. 2532 อีกทั้ง แม้จะมีองค์กรภายนอกทั้งหน่วยงานภาครัฐและเอกชน เอื้อมือเข้าไปช่วยเหลือสนับสนุน แต่ก็ดูเหมือนว่าชาวบ้าน ชุมชนเอง รวมตัวกันก่อนอย่างเข้มแข็ง เป็นรูปธรรม และขับเคลื่อนอย่างจริงจัง ความช่วยเหลือสนับสนุนต่างๆ จึงค่อยซึมเข้าไปอย่างช้าๆ ดูจว่า ให้ประชาชนลุกเข้ามาก่อน หน่วยงานรัฐหรือองค์กรที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องจึงรับและตั้งหลักประการอง ดังนั้น หากจะกล่าวได้ว่าชุมชนประสบความสำเร็จในการแก้ไขปัญหารื่องที่ดินและที่อยู่อาศัย คงต้องยกความดีให้แก่ประชาชนและแกนนำผู้ริเริ่มขับเคลื่อนการแก้ปัญหาเป็นสำคัญก่อน นอกจากนี้ หากพิจารณาเกี่ยวกับการดำเนินการแก้ไขปัญหายังเป็นรูปธรรม ความสำเร็จที่น่าชื่นชม ยกย่อง ประการสำคัญ คือ ความสามารถในการรวมตัว สร้างพลังขับเคลื่อน เพื่อจดทะเบียนเป็นสหกรณ์เคหสถานจำกัด และสามารถถือครองกรรมสิทธิ์ที่ดินได้ด้วยตนเองอย่างถูกต้อง ภาควินแล้ว สิ่งที่มาชิกหรือชุมชนควรพิจารณาาร่วมกันดำเนินการแก้ไข หรือสร้างสรรค์ให้เกิดแก่ชุมชนอย่างยั่งยืนสืบต่อไป คือ การดูแลวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ การประกอบอาชีพ และวัฒนธรรมชุมชน ที่ต้องสอดประสานกับความเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกที่เคลื่อนตัวอยู่ตลอดเวลา และมีอาจหลีกเลี่ยงได้

ข้อเสนอแนะ

เนื่องจากบทความนี้ เป็นเพียงการเสนอเนื้อหาบางส่วนจากการศึกษาค้นคว้าตามโครงการวิจัย “ศึกษการสร้างตัวแบบการจัดการที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกิน ตำบลพิชอุดม อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี” ซึ่ง คณะผู้วิจัยจะนำเสนอเนื้อหาที่เป็นผลจากการศึกษาค้นต่อในโอกาสไป อย่างไรก็ตาม ผู้ที่สนใจศึกษาสามารถศึกษาค้นคว้าต่อเพิ่มเติมในประเด็นเกี่ยวข้องหรือขยายวัตถุประสงค์การศึกษาค้นคว้าให้กว้างขวางออกไป เช่น

- 1) ศึกษาปัจจัยความสำเร็จและกระบวนการในการทำงานของชุมชนที่สามารถดำเนินการแก้ไขปัญหารื่องที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกินได้ด้วยตนเอง จากชุมชนอื่นๆ ที่มีสถานการณ์ปัญหาและบริบทชุมชนที่แตกต่างกัน
- 2) ศึกษาเปรียบเทียบปัจจัยความสำเร็จและกระบวนการในการทำงานของชุมชนที่สามารถดำเนินการแก้ไขปัญหารื่องที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกินได้ด้วยตนเอง จากชุมชนที่มีสถานการณ์ปัญหาและบริบทชุมชนที่มีทั้งความเหมือนและความแตกต่างกัน เพื่อหาตัวแบบที่เหมาะสมสำหรับชุมชนที่เพิ่งเริ่มขับเคลื่อนการจัดการที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกินโดยตัวเองในโอกาสต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- โครงการที่ดินที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกินตำบลพิชอุดม. (ม.ป.ป.). เอกสารอัดสำเนา. ปทุมธานี : คณะกรรมการจัดตั้งสหกรณ์ ที่อยู่อาศัยที่ดินทำกินพิชอุดม.
- เจด็จ คชฤทธิ์. (2552). ระบบเศรษฐกิจไทยภายใต้เศรษฐกิจเชิงระบบโลก. เอกสารรวมบทความ วิถีไทย : สังคมเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรม. ปทุมธานี : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์
- ดรณศักดิ์ ตติยะลาภะ.(2560). การศึกษาสร้างตัวแบบสภาพลเมืองจังหวัดปทุมธานีสู่ความเข้มแข็งประชาธิปไตย.วารสารวิจัยและพัฒนา วไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ปีที่ 12 ฉบับที่ 1 ประจำเดือนมกราคม-เดือนเมษายน พ.ศ. 2560.

พลิกวิถีชีวิตจากข้านายเงินตำบลพีชอุดมสู่นายตนเอง. (ม.ป.ป.). เอกสารอัดสำเนา. ปทุมธานี : คณะกรรมการจัดตั้งสหกรณ์ที่อยู่อาศัยที่ดินทำกินพีชอุดม.

รันทม แหสมุท. สัมภาษณ์. วันที่ 9 มีนาคม 2560 ณ ที่ทำการชั่วคราวสหกรณ์ที่อยู่อาศัยที่ดินทำกินพีชอุดม.

ศูนย์ข้อมูลตำบลไทย ตำบลพีชอุดม. (2560). ตำบลพีชอุดม. สืบค้นเมื่อวันที่ 6 เมษายน 2560 จาก

www.pathumthani.kapook.com.

สุนทรี อาสะไวย์. (2530). ประวัติคลองรังสิต การพัฒนาที่ดินและผลกระทบต่อสังคม พ.ศ.2431 – 2457.

กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

สุบรรณ เอี่ยมวิจารณ์. (2557). นโยบายการกำหนดราคาข้าวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตชาวนาไทย. วารสารเพื่อพัฒนาสังคมและชุมชน มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม ปีที่ 1 ฉบับที่ 2 ประจำเดือน กุมภาพันธ์-กรกฎาคม พ.ศ. 2557

สุวัฒน์ คงแป้น. (2557). 12 กรณีศึกษาสู่ความมั่นคงในที่ดิน พื้นที่รูปธรรมการจัดการที่ดินแนวใหม่ ชุมชนท้องถิ่นจัดการตนเอง. กรุงเทพฯ : สำนักสื่อสารการพัฒนา สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน สาขาวิชาการผังเมือง คณะสถาปัตยกรรมและการผังเมือง มหาวิทยาลัยรังสิต และสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน

องค์การมหาชน. (2556). สื่อนิทรรศการโครงการความร่วมมือแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกิน ตำบลพีชอุดม 4 มีนาคม 2556 ณ มัสยิด ยามิอุลคอยรียะห์. ปทุมธานี : คณะทำงานโครงการความร่วมมือแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกินตำบลพีชอุดม

อารีวรรณ คูสันเทียะ. (2557). การไร้ที่ดินของเกษตรกร. สืบค้นเมื่อวันที่ 19 มีนาคม 2560 จาก

www.landactionthai.org.